

політичну культуру українського суспільства тощо.

Однак, з огляду на вищевикладене, доводиться констатувати, що релігійне, насамперед християнське, відродження в Україні ще не набуло того масштабу і глибини, на яке сподівалися національно свідомі громадяни ще на початку українського державотворчого процесу. Воно, звичайно, відбувається, але у дещо спотвореній формі. Ця деформація стала наслідком не лише атеїстичного минулого, а й неврегульованості державно-церковних відносин, прямого втручання політиків в церковне життя і загальної кризи в українському суспільстві.

Вихід з цього становища полягає в розробленні механізмів усвідомлення широкими верствами суспільства, а, насамперед, його політично активною частиною, справжньої духовної вагомості християнства як цінності загальнолюдської, європейської і національної та, з одного боку, неприпустимості привнесення політичного фактору в релігійно-церковне життя суспільства, з іншого - на необхідності органічного вживлення доктрини людинолюбства й християнських морально-етичних норм в сучасну політичну культуру України.

Вирішальне значення при цьому надається зваженості і толерантності у формуванні і проведенні державної політики України щодо релігії та церкви й усвідомленні лідерами церков тої визначної ролі яку може відіграти християнство в сучасному українському державотворчому процесі на шляху до європейської спільноти. Нова стратегія взаємної підтримки і відповідальності між релігійними інституціями, державою і суспільством передбачає одночасне розв'язання низки проблем, що ускладнюють сьогодні нормальний розвиток державно-церковних та міжцерковних відносин.

Особливу роль у цьому процесі може відіграти Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій, яка вже неодноразово демонструвала свій значний потенціал вирішення найскладніших питань на царині релігійного життя.

*Володимир Савельєв, прот.**

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ПОНЯТТЯ «НАЦІОНАЛЬНА ЦЕРКВА»

З самого початку свого існування християнська Церква сповідувала догмат про те, що онтологічно (за своєю сутністю) вона єдина. І тому намагання розірвати на частини Христовий хітон завжди сурово засуджувалось соборним розумом, не зважаючи на політичні чи націоналістичні амбіції «сильних» і «мудрих» світу цього.

Універсальний характер Церкви найбільш точно виразив східний отець VII ст. преп. Максим Сповідник, коли писав: «Чоловіки, жінки, діти, глибоко розділені щодо раси, народу, мови, способу життя, праці, науки, звання, багатства... усіх їх Церква відтворює в Дусі... Всі одержують від неї єдину природу, невіддільну руйнації, природу, на яку не впливають численні й глибокі відмінності, якими люди відрізняються один від одного... У ній ніхто зовсім не відокремлений від загального, усі ніби розчиняються один в одному простою і нероздільною силою віри».¹ Очевидно, що церковна єдність будь-якого «народу забезпечується не національною, культурною чи мовною спільністю, а вірою у Христа і Хрещенням».²

Нерозуміння чи ігнорування цих фундаментальних засад церковного життя політиками і тими людьми, які в часи незалежності України долучилися до Православ'я, призвело до спотворення еклезіологічної свідомості останніх і, в результаті, до церковних розколів та релігійних протистоянь. Примітивність суджень деяких сучасних християн в сфері такого питання як «Церква і нація» може бути продемонстрована на конкретному

* протоієрей УПЦ.

¹ Цит. за: Основи соціальної концепції Української православної Церкви. – К., 2002. – С. 3.

² Там само. – С.6.

прикладі. Сьогодні знайдеться небагато навернених у розколі віруючих, котрі спромоглися б догматично вірно розставити смислові акценти у здавалося б простому словосполученні «Українська Православна Церква». Згідно людській «логіці» це словосполучення тотожне іншому – «наша національна церква», «церква», яка належить нашій державі і її народу. Але сама Церква називає себе Христовою і вказує лише на чотири свої суттєві властивості: *єдність, святість, соборність і апостоличність*. Тому вищезгаданий вираз «Українська православна Церква» з точки зору християнського віровчення в першу чергу означає наступне: «Христова Церква на території України».

З іншого боку, «вселенський характер Церкви не означає того, що християни не мають права на національну самобутність, національне самовиявлення. Навпаки, Церква поєднує в собі вселенські засади з національними».¹ Але за своєю суттю вона залишається наднаціональною. Істинний християнин-патріот завжди любитиме «свою вітчизну, яка має територіальний вимір, і своїх братів по крові, які живуть по всьому світі»,² але він навіть підсвідомо не буде ототожнювати такі поняття як *Бог* і *Вітчизна*, або ж ставити між ними знак рівності. Свідченням глибокого спотворення християнської свідомості деяких наших співвітчизників, які лише поверхнево засвоїли вчення Церкви, є їх заклики до канонізації дійсно геніального, але ще далекого від святості поета Тараса Шевченка.

Повертаючись до теми цієї доповіді слід сказати, що в древній Церкві не існувало принципу «національної церкви», а був розвинутий територіальний принцип. Християнські громади перших віків організовувались регіонально в містах чи провінціях. Саме тому св. Апостол Павло говорить про церкви в Коринфі, в Римі, в Ефесі і т. д.

Про це говорить і 34 апост. пр.: «Єпископам усякого народу належить знати першого з них, і визнавати його як главу, і нічого не творити без його міркування, творити кожному тільки те, що стосується його єпархії, і місць до неї приналежних. Але й перший нехай нічого не творить без міркування всіх. Тому що так буде єдинодумство, і прославиться Бог через Господа в Святому Дусі, Отець і Син і Святий Дух».³ Отож, це правило посилається на регіональні митрополії тодішньої Римської імперії, а не на національні держави в розумінні геополітики ХХ ст.

Поняття «національна церква» відсутнє також в епоху Вселенських соборів. Навпаки, все більше утверджується принцип «територіальних церков», що заходить своїм корінням в систему митрополій (Нікея, 325 р.). Ця система базується на принципі локальної автономії установленій регіональним синодом (чи синодом митрополії). З політичним піднесенням Константинополя ми також не спостерігаємо, щоб тут розвивалось поняття «національної церкви». Термін «національний» з'являється і починає використовуватися в епоху Реформації. Створюються передумови для формування самої концепції «національна церква». Спочатку англіканство, яке з'явилося внаслідок розриву відносин між Генріхом VIII і Римом в 1533 р., оголосило короля Англії главою церкви.

Другим фактором став рух жозефізму в Німеччині. В 1786 р. три єпископи в документі «Пунктуація» вимагали захисту своїх прав і повної незалежності. В цей же час у Франції виникає галіканізм, який намагається отримати повну владу над церквою в цій державі і добитись повної незалежності від Ватикану. Посадові особи не припиняли мріяти про національну Церкву, в якій управління, що складається з мирян, підпорядкувало б собі право духовного керівництва.

Звичайно, не можна говорити, що ці течії створили «національну церкву» як модель. Проте, ці три рухи несуть в собі зародок релігійного націоналізму, який має тенденцію змішувати владу земну і духовну.

Новий і могутній поштовх для розвитку концепції «національної церкви» дала французька революція 1789 р. Підготовлена філософією Просвітництва і, ще раніше,

¹ Там само.

² Там само. – С.7.

³ Правила Святих Апостол, Святих Соборів Вселенських и Поместных и святих отец с толкованиями. – М., 1876. – С. 74-75.

протестантською Реформою, французька революція змінила не тільки Францію, але і всю Європу, включаючи православні країни. Із-за революції у Франції Європа протягом ХІХ-ХХ століть отримала велику кількість націоналістичних рухів, які діяли за принципом: кожна національна община повинна формувати свою власну державу. Малось на увазі і те, що кожна нація має мати не тільки свою власну державу, але й свою власну церкву, яка, в свою чергу, повинна захищати інтереси нації.

Таким чином, на фоні таких настроїв в Європі зароджується релігійний націоналізм. Все більше і більше в свідомості народних мас укорінювалась думка про те, що Церква виконує службову функцію по відношенню до держави. Ідеалом в такому суспільстві служить нація і все повинно бути підпорядковано її інтересам. В православному світі релігійний націоналізм, що прийшов із Заходу породив відому проблему, яка отримала назву «етнофілетизму». Під цим явищем розумілась тенденція змішувати Церкву і націю. Саме звідси виникає ідея формування помісної церкви не за територіальним принципом, а за національним чи лінгвістичним. Межі Церкви стали змішуватися з межами нації.

10 вересня 1872 р. в Константинополі був скликаний Синод, щоб розглянути питання стосовно болгар, котрі бажали створити «національну церкву» без визначених географічних меж, з тим, щоб її юрисдикція була вселенською. Болгарська Церква визначала себе як «національну церкву» з надтериторіальними повноваженнями. Синод в Константинополі засудив цей філетичний релігійний націоналізм як церковну ересь, нагадуючи, що Церква не повинна ототожнюватися з будь-якою нацією чи расою: «Філетизм, тобто відмінності, що ґрунтуються на етнічному походженні чи мові, і вимоги... особливих прав зі сторони однієї людини чи групи людей однієї країни і однієї крові може мати місце в секулярній державі, але... для християнської Церкви... філетизм являється стороннім і неприйнятним. Утворення будь-де «окремої» Церкви, яка заснована за расовою ознакою і приймає вірних одного народу, виключаючи другі етноси... є явище безпрецедентне...».

Таким чином, необхідно ще раз зазначити, що проблема «національної церкви» є проблемою змішування церковних і державних інтересів. Дана концепція не може бути виправдана православною еклізіологією як така, що не має основи в канонічній традиції Церкви. Для того, щоб зберегти вірність церковній традиції, найбільш прийнятним є застосування концепції «територіальної» чи «помісної» Церкви, яка відображує повноту Церкви Христової.

*Арсен Марчишак**

КОНСЕРВАТИЗМ ТА ОБНОВЛЕНСТВО В СУЧАСНОМУ ПРАВОСЛАВ'І**

З кожним роком все частіше чути розмови як у середовищі Церкви, так і за її межами про необхідність оновлення православ'я. Богослови говорять нині про необхідність виражати «вічну істину євангелія в нових і переконливих категоріях, що були б доступні розумінню сучасної людини»¹. Необхідність оновлення стала очевидною. Спірними для богословів є його межі, за яких це оновлення могло б вступити в протиріччя з основами віровчення.

Тенденції що відбуваються у середовищі російського Православ'я, дають підстави, стверджувати про наявність у ній кількох течій. Консервативно налаштована частина церковного кліру, частина прихильників помірнього оновлення, так звана

* аспірант відділення Релігієзнавства інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України.

* In the article "Conservatism and renovation in contemporary Orthodoxy" the author regards trends, observable in contemporary Orthodoxy. There are several groups concerning reforms in the Orthodox Church. It can be generally divided on three parts: renovative, average and conservative. The author attempts to analyze such aspects of problem like language of God service, modernization and simplification of God service, revision of church canons etc and offers own way of solving the problem.

¹ Журнал Московской патриархии. – 1973. – №9. – С.56